

HÉT PONT A KRITIKUS ÉRTELMISÉGIRŐL: HOGYAN RAKHATNÁNK ÖSSZE AZ AKTUALIZÁLT SZEREPEKET?

[Tamás Pál –hozzászólás a „Kritika 50” Kerekasztalon]

1. Az értelmiségi nemzedékváltásoknál mindig sérülnek az üzenetek, eltűnnek azok valamikori keletkezési körülményei, az értelmezési előzmények, vagyis a valamikori szöveg korabeli kontextusai. Elvben, persze, előáshatóak maguk a korábbi szövegek, ezeknek azután vagy van önmagukban jelentésük a most színre lépők számára, vagy nincs. De a friss értelmezéseknek természetesen e pillanatban már nincs közük azokhoz az egykori kontextusokhoz, szándékokhoz, viszonyítási pontokhoz, amelyek a textust annakidején kísérték, körülvették. Ezeket most mindenki igyekszik elfelejteni. Aki még él, s köze volt hozzájuk, az nem akarja már vállalni azokat a szükségszerű kompromisszumokat, amelyek akkor a szövegek megjelenését, keletkezését kísérték. Aki valahogy érdekeltnek látszik a szövegek mai használatában, vagy legalább frissebb hivatkozásokban azokra, tudatosan vágja el az írások korabeli szálait. S végül a véletlen mai olvasó valamilyen pragmatikusan értelmezhető, hasznosítható üzenetre kíváncsi, minimális csomagolással. Az egykori szövegekörnyezet az egészet itt csak túlterhelné.

2. E helyzet kárvallottjai – nem egyedül, s nem is egyszer s mindenkorra, a későkádárista reformerek szövegei. Ilyenek Pándi és az első Kritika nemzedék írásai. S azok a reformerek is, aki azóta is kompromisszumokat kerestek. Ma valahogy nem szeretünk a reformerekre emlékezni, magunkat reformereknek nevezni. Hiszen azok, akárhányfélék is, átmeneteket tartósítanak, köztes megoldásokat keresnek, a lehetőségekhez képest fájdalommentes modernizációval kísérleteznek. Orvosok, akik nem szeretnek fájdalomcsillapítás, narkózis nélkül operálni. Tudnak valamit a fájdalomról. Bár a jelenlegi nyilvánosságban mintha szégyenletes lenne arról beszélni. Bármilyen idősíkban, de köztes megoldások hívei. Nem azért, mert elméletileg érzéketlenek, de tudják, hogy a történelem akkor is folytatódik, ha hangosan bizonygatjuk, hogy nem. S lesznek túlélő [ideiglenes] vesztesek is, akik szemébe kell majd azért nézni.

3. A mai Kulturkampf alapváltozataiban vagy velünk vagy, vagy a túlsó parton ellenünk harcolsz. 89 előtt vagy kiszolgáltad a rendszert, vagy ellenálltál. 89-90 után vagy modernista kozmopolitának, vagy nemzeti konzervatívnak számítottál. Legújabbán pedig vagy orbánista, vagy antiorbánista vagy. A világ az új megmondó emberek és az őket felépítő, vagy használó médiák számára dichotómiákból állt. Az ebből következő zsákutcákból azóta sem tudunk kibújni. S előre látjuk, hogy e labirintuson belül maradunk még a következő két-három évben is, akárhogy alakulnak a politikában jövőre a dolgok.

4. Felfogásom szerint a mai kritikai értelmiséginek ehhez, vagy ilyesmihez nem lehetne köze. Az utolsó néhány évtized közép-európai társadalomtudományi értelmiségének végül is két alap-működésmódja volt: a “felháborodom, tehát vagyok” szerep és a szaktudósé. A kettő között majdnem

nem volt átmenet. Aki erre mégis képes volt, azt az egyik kezemen meg tudnám számolni. Hirtelen a magyar szociológiában klasszikus kortársaink között csak egyetlen e két létezésmodot egyesítő életmű jut az eszembe, Ferge Zsuzsáé.

Pedig ezeket rendszerszerűen átjárhatóvá kellene valamiképpen tenni. Nem becsülöm le a protestálás aprómunkáját, a kivonulást, aláírást, gyűlésezést. De ha ebben merül ki a kritikai értelmiségi szerep, akkor az az amúgy hasznosnak hitt részvétel – észrevesszük, vagy nem - pótcselekvéssé válik.

5. Az analitikus feladata szakma, nem hinném, hogy kikerülhetetlenül eleme lehetne a kritikus entellektüel szerepének. De a “felháborodós” működésmód kevés, felfogásom szerint ahhoz, ezen túl, sőt ennél akár erőteljesebben valamiképpen csatlakozni kellene világ-javító programok kimunkálásának is.

6. Amikor, például 1945 után nem működött kielégítően Nyugat-Európában a társadalom, rengetegen azt gondolták, sebj, ott az állam, megvan a varázseszköz a világ megjavítására. Azután 1970 táján ismét megroppant a rendszer, de ismét úgy tűnt, hogy egy időre sikerül majd a piaccal rendbe rázni a dolgokat. Azután a 2000-es évektől sokan már a piacból is kiábrándultunk. Új teoretikusan megalapozott eszközök készen nem heverték körülöttünk, de működött a médiarendszer, s sokaknak egy pillanatra nagyszerűnek tűnő politikai személyiségeket kínált [a bal- és a jobboldalon egyaránt]. Rövid ideig úgy tűnt, ők majd feloldják, sokszor artisztikus, kulturális eszközökkel ideiglenes rosszérzésünket. Ez nem nagyon sikerült, de akkor végső elkeseredésünkben úgy tűnt, hogy helyi értelmiségi gurukat használva áthidalható lesz a tanácstalanság e meddőnek hitt korszaka. Azután a közép-európai guruk gyorsan csődöt mondtak, végül egyre gyorsabban az európai baloldal kínálata is összement [mintha néhány hős maradt volna csak lábbon, Baumann, Zizek, a New Left Review köre és még néhányan szaktudósok - a lista meglepően rövid] .

7. Nagyon már nincs hova visszavonulni. A lehetséges elmozdulás modellje azonban most sem vadonatúj. Csoportmunka, tézisviták, olvasóköri, közös projektek az új társadalmi korlátokról és kitörési pontokról. Figyelés a világ más perifériáira - tőlük valószínűleg most többet tanulhatunk, mint a központokból. Végül is helyzetük közelebb van a miénkhez. Több kereszthatás, ha nem a hazaiakkal, akkor a tudatos eklektikával olvasmányainkban. Irtózás a tutitól, az apa [anya] figurától, a valamilyen szögből hosszabb ideig érvényesnek tűnőtől. Generációs ideológiák keresése [nem feltétlenül csak azonos korosztályhoz tartozók között]. S ami a legfontosabb talán; ebben a milióban a “háborgós” és társadalommérnöki megközelítések összekapcsolása. Végül is valamilyen minták még a magyar 20. században is akadnak; nekem hirtelen a Galilei Kör és a szegedi Fiatalok a harmincas években [meg ami utána jött –népi írók és szociográfusok] valamilyen itthoni kályhát az új táncórákhoz azért esetleg kínálnának.